

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 1ΗΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 1972

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ

BYZANTINOLOGIA.— Περὶ τῆς ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἐκδόσεως τῶν μικρο-
γραφικῶν τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊ-
κοῦ κ. Ἀ. Ὀρλάνδου*.

Ἡ γειτονική μας Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος κατέχει σήμερον 3116 βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ χειρόγραφα ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εἶναι ἱστορημένα, ἤτοι εἰκονογραφημένα μὲ λαμπρὰ ἔγχρωμα ἐπίτιτλα, κοσμήματα καὶ μικρο-
γλαφύρους εἰκόνας ἐξαιρετικῆς ποσότητος τέχνης, τὰς γνωστὰς εἰς τὴν ἐπιστήμην
ὡς μικρογραφίας (miniatures)—σπουδαιότατα μνημεῖα διὰ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν
σπουδὴν τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς εἰκονογραφίας καὶ ζωγραφικῆς.

Ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν ἀνωτέρω μικρογραφικῶν τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης
εἶναι μέχρι σήμερον γνωστὰ μόνον 50 ἀπὸ τὰς ἐξῆς δύο ἐκδόσεις: 1) ἀπὸ τόν, τὸ
1917 δημοσιευθέντα, πολυτιμώτατον διὰ τὴν ἐποχὴν του κατάλογον μικρογραφικῶν
32 χειρογράφων τοῦ Αὐστριακοῦ P. Buberl, συνοδευομένων ὑπὸ 44 πινάκων ὑπὸ
τὸν τίτλον «Die Miniaturhandschriften der Nationalbibliothek in Athen»
καὶ 2) ἀπὸ τὸ ἐν ἔτει 1926 ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ Βέλγου A. Delatte, τὸ ἐπιγραφόμενον
«Les manuscrits à miniatures et à ornements des Bibliothèques d' Athènes», εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφονται τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ δημοσιευθέντα
ὑπὸ τοῦ Buberl χειρόγραφα, μετὰ προσθήκης εἰς αὐτὰ καὶ ὀλίγων ἐξ ἄλλων
Βιβλιοθηκῶν τῶν Ἀθηνῶν.

---

* A. C. ORLANDOS, *Communication sur la publication des miniatures de la Bibliothèque Nationale de Grèce.*

Αί δύο αὐται παλαιαὶ ἐκδόσεις, μοναδικαί, ὡς εἵπομεν, διὰ τὴν γνῶσιν τῶν μικρογραφιῶν τῆς Ἑθνικῆς μας Βιβλιοθήκης εἶναι τώρα πλέον ἐντελῶς ἀνεπαρκεῖς, ἐχρησιμοποιοῦνται δὲ ἤδη ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Οὕτω μικρογραφίας μεμονωμένων ἐξ αὐτῶν χειρογράφων, ὡς τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 211 κώδικος, ἐδημοσίευσεν τὸ 1932 ὁ Α. Grabar εἰς τὸ *Seminarium Kondakovianum*¹, ὁ συνάδελφος κ. Ἄ. Ξυγγόπουλος ἠσχολήθη ἐπίσης μὲ τὰς μικρογραφίας τῶν ὑπ' ἀριθμ. 7210 καὶ 211 χειρογράφων εἰς τὴν ΑΕ τοῦ 1942-44² καὶ μὲ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀδημοσίευσεν, τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2645, εἰς τὸν 1ον τόμον τῶν Ἐθναρισμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας³. Τέλος, ὁ αὐτὸς συνάδελφος, ἐμελέτησεν τὸ 1937 ἰδιαιτέρως τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2759 λειτουργικὸν εἰλητάριον εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ 1937⁴.

Εἰς τὴν μεγάλην βυζαντινὴν ἐκθεσιν τὴν ὀργανοθεῖσαν τὸ 1964 εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ἐξετέθησαν 11 ἐκ τῶν ἤδη σχετικῶς γνωστῶν ἐκ τῶν εἰρημένων ἐκδόσεων χειρογράφων, ὡς καὶ δύο ἀνέκδοτα⁵. Οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν ἐκθεσιν ξένοι καὶ Ἑλληνες βυζαντινολόγοι ἐπεσήμαναν τὸ πολῦτιμον ὕλικόν καὶ ἠυχήθησαν τὴν ἐκδοσίν του.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι αἱ ἐκδόσεις τῶν μικρογραφιῶν τῆς Ἑθνικῆς μας Βιβλιοθήκης εἶναι λίαν περιορισμέναι, δι' ὃ καὶ ἀπὸ μακροῦ προεβάλλετο ὡς αἴτημα τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἀσχολουμένων, ἢ δημοσίευσαι, εἰ δυνατόν, ὅλων τῶν μικρογραφιῶν τῆς Ἑθνικῆς μας Βιβλιοθήκης, ἵνα δοθῇ εἰς τὴν Ἐπιστήμην τὸ πλούσιον αὐτὸ ὕλικόν σπουδῆς τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, μέγα κεφάλαιον τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ μικρογραφία. Ἀπὸ μακροῦ πράγματι ἔχει γίνεαι δεκτὸν α) ὅτι αἱ μικρογραφίαι εἶναι συχνὰ οἱ γνησιώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ὑποστῆ ἐπιζωγραφῆσεις καὶ ἀνανεώσεις, ὅπως αἱ φορηταὶ εἰκόνες καὶ αἱ τοιχογραφίαι καὶ β) ὅτι δι' ὄρισμένας περιόδους αἱ μικρογραφίαι εἶναι τὰ βασικώτερα τεκμήρια διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Οὕτω, π.χ., διὰ τὴν περίοδον τῆς Εἰκονομαχίας (723 - 843), ἣτις ἐθεωρεῖτο σχεδὸν νεκρὰ διὰ τὴν βυζαντινὴν ζωγραφικὴν, ἐπειδὴ ἐλάχιστα μνημεῖα μὲ ἀνθρωπομόρφους παραστάσεις σώζονται ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἡ παρουσία δύο σπουδαίων χειρογράφων :

1. *Miniatures gréco-orientales* -II, τόμ. V, 1932, σ. 259-298, πίν. XVIII-XXIV.

2. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος «Πηγὴ τῆς Σοφίας», σ. 14-16.

3. Τόμ. 1, 1962, σ. 70, πίν. Β₂.

4. Τόμ. ΙΓ', 1937, σελ. 167-178, εἰκ. 7.

5. Ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκὴ, Ἀθήναι 1964, ἀριθμοὶ καταλόγου 284, 285, 301, 306, 307, 317, 320, 324, 330, 338, 349, 350, 358.

τῶν ἱερῶν Παραλλήλων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων (Par. Gr. 923) καὶ τῶν Ὀμιλιῶν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ εἰς τὴν Ἀμβροσιανὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Μιλάνου (Cod. Gr. E 49 - 50), μετὰ τὴν πλουσιωτάτην εἰκονογράφειαν τῶν ἐκτελεσθεῖσαν εἰς Συροπαλαιστινακοὺς κύκλους, ἐπέβαλλε τὴν παραδοχὴν ἐνὸς εἰδικοῦ κεφαλαίου τῆς ζωγραφικῆς.

Ἄλλη λαμπρὰ ἐποχὴ ζωγραφικῆς τὴν ὁποίαν φωτίζουν ἰδίως αἱ μικρογραφίαι εἶναι ἢ ἀμέσως μετὰ τὴν Εἰκονομαχίαν ἐρχομένη, ἢτοι τοῦ τέλους τοῦ 9ου καὶ ἢ τοῦ 10ου αἰῶνος, δηλαδὴ ἢ περιόδος, καθ' ἣν ἢ τέχνη κατευθύνεται περισσότερον ἢ ἄλλοτε ἀπὸ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς κύκλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε ὠρίσθησαν τὰ σταθερὰ βάρη τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐκπροσωπούσης αὐτὴν δογματικῆς καὶ λειτουργικῆς μορφῆς τῆς ζωγραφικῆς. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ταύτην σώζονται πολλὰ χειρόγραφα, γραφέντα δι' αὐτοκράτορας ἢ ἀνωτέρους ἀξιωματούχους, εἰς τὰ ὁποῖα ἢ ἐπιστήμη διέκρινε σαφῶς τὴν χαρακτηριστικὴν ἐνότητα τῆς κλασικιστοῦσης τεχνοτροπίας τῆς λεγομένης μακεδονικῆς Ἀναγεννήσεως, βασικῆς διὰ τὴν συνέχειαν τῆς μεσοβυζαντινῆς τέχνης.

Ἡ σημασία τῆς σπουδῆς τῶν μικρογραφιῶν ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν τῶν ἀξίαν, πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν δὲν ἔχουν παράλληλα εἰς τὴν μνημειακὴν ζωγραφικὴν. Εἰς τὰς μικρογραφίας ἰδίως γίνεται περισσότερον φανερὰ ἢ σχέσις τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην. Παράδειγμα τὸ περίφημον ψαλτήριον τῶν Παρισίων (Par. Gr. 139) ἢ αἱ Ὀμιλίαι Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ (Par. Gr. 510). Τὴν ἀλήθειαν ταύτην διεπίστωσε πρῶτος τὸ 1886 ὁ Ν. Κρονδακοφ, ὅστις ἐπραγματεύθη τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, στηριχθεὶς κυρίως εἰς τὰς μικρογραφίας⁶. Ἐκτοτε, παραλλήλως πρὸς μελέτας ἐξεδόθησαν καὶ κατάλογοι μικρογραφιῶν ὀρισμένων βιβλιοθηκῶν, ὡς π.χ. τοῦ Η. Bordier τὸ 1883 διὰ τὰ 150 χειρόγραφα τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων⁷, συνοδευόμενα ἀπὸ σχέδια καὶ φωτογραφίας, τοῦ Η. Omont τὸ 1929 διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας μικρογραφίας τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων⁸, τοῦ Α. Μυπὸζ τὸ 1905 ὁ κατάλογος μικρογραφιῶν ἱστορημένων κωδίκων βιβλιοθηκῶν τῆς Ρώμης⁹, τοῦ W. H. P. Hatch τὸ 1931

6. Histoire de l'art byzantin considéré principalement dans les miniatures, Paris 1886 - 1891.

7. Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, Paris 1883.

8. Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale du VIe au XIVe siècle, Paris 1929.

9. I Codici greci miniati delle minori biblioteche di Roma.

ὁ κατάλογος τῶν μικρογραφιῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Ἱεροσολύμων¹⁰, τοῦ G. Jacopi τὸ 1932 διὰ τὰς μικρογραφίας τῆς Μ. Θεολόγου τῆς Πάτμου¹¹ καὶ τοῦ ἀειμνήστου συναδέλφου Γ. Σωτηρίου τὸ 1937¹² διὰ τὰς μικρογραφίας τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Παράλληλως πρὸς τοὺς καταλόγους ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἀξιόλογοι πραγματεῖαι, δι' ὧν ἤλθον εἰς φῶς ἄγνωστα χειρόγραφα καὶ ἐτέθησαν προβλήματα τῶν Βασικῆ τοιαύτη μελέτη εἶναι ἢ τοῦ H. Gerstinger, *Die griechische Buchmalerei*¹³, δι' ἧς ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ J. Ebersolt ἐξέδωκε τὸ ἔργον του «Βυζαντινὰ μικρογραφία»¹⁴, τὸ δὲ 1935 ὁ K. Weitzmann ἔγραψε τὴν σημαντικωτάτην πραγματείαν τοῦ «*Die byzantinische Buchmalerei*» τοῦ 9ου καὶ τοῦ 10ου αἰ., τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ ἀκολουθήσουν πολλὰ ἄλλα, διαφωτίζουσαι τὸ θέμα τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς πορείας τῶν μικρογραφιῶν κατὰ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Προσφάτως ἀκόμη, τὸ 1971, ἐξέδωκεν ὁ Weitzmann σύγγραμμά του μετὸν τίτλον «Σπουδαὶ τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς μικρογραφίας»¹⁵, ὅπερ ἀποτελεῖ ἀπόσταγμα συμπερασμάτων ἐκ σχετικῶν μακροχρονίων μελετῶν του.

Ἐτέρου, ὁ A. Grabar, ἐδημοσίευσε τὸ 1939 βυζαντινὰς μικρογραφίας τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων¹⁶, ἔγραψε δ' ἔκτοτε καὶ ἄλλας ἀξιολόγους μονογραφίας καὶ ἠσχολήθη γενικῶς μετὰ τὰς μικρογραφίας εἰς τὰ περὶ τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς συγγράμματά του· διότι βεβαίως δὲν ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ πραγματευθῆ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς χωρὶς νὰ δώσῃ ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὰς μικρογραφίας, ὡς ἀποδεικνύει σαφῶς ἡ ἔκδοσις τῆς «Ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς» ὑπὸ τοῦ εἰδικωτάτου πρὸς τοῦτο Ρώσου καθηγητοῦ, V. Lazarev¹⁷.

10. *Greek and Syrian Miniatures in Jerusalem*, Cambridge Mass. 1931.

11. *Le Miniature dei Codici di Patmos*, *Clara Rhodos VI - VII*, μέρος III, 1932 - 33.

12. *Κεμήλια Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, πατριαρχικὸς ναὸς καὶ σκευοφυλάκιον, Ἀθήναι 1937.

13. Βιέννη 1926.

14. *La Miniature byzantine*, Paris 1926.

15. *Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination* (ed. by H. L. Kessler), Chicago, London 1971.

16. *Miniatures byzantines de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1939.

17. *Istoriija bizantiskij Zivopisi*, τόμ. 2, Moskva 1947 - 48 (α' ἔκδ.), *Storia della pittura bizantina* (τόμ. 1), Torino 1967 (β' ἔκδ.).

Σὺν τῇ προόδῳ τῶν ἐρευνῶν προεβλήθη, ὡς ἀνάγκη πλέον, ἡ παρουσίασις πλήρους φωτογραφήσεως καὶ ἐκδόσεως συνόλων μικρογραφιῶν, ἵνα τεθῆ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μελετητῶν ὅλον τὸ σωζόμενον εἰς τὰς βιβλιοθήκας ὑλικόν, τὸ ὁποῖον τυγχάνει κατὰ μέγα μέρος ἀδημοσίευτον, ὅπως εἶναι τὸ τῶν ἐλληνικῶν βιβλιοθηκῶν καὶ ἰδίως τῶν μεγάλων: τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῶν Μετεώρων καὶ τοῦ Σινᾶ. Εὐτυχῶς ἤρχισεν ἤδη ἡ καταλογογράφησις τῶν μικρογραφιῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀπὸ τὸ Πατερικὸν Ἰδρυμα Μελετῶν τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ κατάλογοι τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων τοῦ ἀειμνήστου συναδέλφου Νίκου Βέη, ἐκδίδονται τώρα φροντίδι τοῦ Κέντρου Μεσαιωνικῶν Ἐρευνῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ βυζαντινολόγος Sirarpie der Nersessian ἐδημοσίευσεν τὸ 1958 τὰ ἀρμενικὰ χειρογράφα τῆς Chester Beatty Library, ὑπόδειγμα πλήρους παρουσιάσεως χειρογράφων καὶ τοποθετήσεως αὐτῶν εἰς τὰ πλαίσια τῆς ζωγραφικῆς¹⁸. Ὁ J. Leroy ἐπίσης, ἐξέδωκε τὸ 1954 κατάλογον συριακῶν χειρογράφων τῶν βιβλιοθηκῶν Εὐρώπης καὶ Ἀνατολῆς¹⁹. Τρεῖς Ἰταλίδες βυζαντινολόγοι ἐξέδωκαν τὰς μικρογραφίας τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου²⁰, ὁ δὲ Unterkircher τὸ 1959, κατάλογον ἱστορημένων χειρογράφων τῆς αὐστριακῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης²¹. Παρὰ τὴν ἀλλήλως ἐκτελοῦνται πλήρεις ἐκδόσεις σπουδαίων κωδίκων, ὡς π.χ. τῆς Γενέσεως τῆς Βιέννης ὑπὸ τοῦ P. Buberl (*Die Wiener Genesis*) καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Rabula ὑπὸ Ἰταλῶν βυζαντινολόγων²².

Ἄλλο εἶδος μελέτης μικρογραφιῶν ἀφορᾷ εἰς τὴν προσπάθειαν ἐξετάσεως μικρογραφιῶν τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, ὡς εἶναι π.χ. αἱ μελέται τοῦ J. R. Martin, τὸ 1954, διὰ τὰς μικρογραφίας Ἰωάννου τῆς Κλίμακος²³ καὶ τοῦ ἐν Ἀμερικῇ Ἑλληνοῦ βυζαντινολόγου Γ. Γαλάβαρη τὸ 1969 διὰ τὰς Ὀμιλίας Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ²⁴.

18. The Chester Beatty Library: A catalogue of the Armenian Manuscripts, τόμ. 2, Dublin 1938.

19. Les manuscrits syriaques à peintures conservés dans les bibliothèques d'Europe et d'Orient, τόμ. 2, Paris 1964.

20. M. L. Gengaro, F. Leoni, G. Villa, Codici decorati e miniati dell'Ambrosiana. Ebraici e Greci (Fontes Ambrosiani XXXIII - A), Milano 1957.

21. Inventar der illuminierten Handschriften der Öster. N. Bibliothek, 1959.

22. C. Cecchelli, G. Furlani, M. Salmi, The Rabbula gospels, Fascimile edition of the Miniatures of the Syriac Manuscript Plut. I, 56 in the Medicean-Laurentian Library, Olten, Lausanne 1959.

23. The Illustration of the Heavenly Ladder of John Climacus, Princeton, N. Jersey 1954.

24. The Illustrations of the Liturgical Homilies of Gregory Nazianzenus, Princeton, N. Jersey 1969.

Ἡ εἰκονογράφησης πολυτίμων ψαλτηρίων ἔγινε προσφάτως ἀντικείμενον σειρᾶς ἐκδόσεων ὑπὸ τῆς S. Dufrenne²⁵ καὶ τῆς S. der Nersessian²⁶. Εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν ἐξέδωκεν ἡ Tania Velmans τὸ γνωστὸν Τετραάγγελον VI 23 τῆς Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Φλωρεντίας μὲ ἀναλυτικὰς περιγραφὰς καὶ πλήρη φωτογράφησιν τῶν μικρογραφιῶν²⁷. Ἡ τελευταία αὕτη σειρὰ διευθύνεται ἀπὸ τὸν καθηγητὴν A. Grabar, ὅστις ἐργάζεται ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλου ἀριθμοῦ συνεργατῶν καὶ μαθητῶν του. Ὁ αὐτὸς δ' ἀκριβῶς καθηγητὴς προέτρεψε καὶ τὰς δύο παλαιὰς μαθητριάς του καὶ ἐκλεκτὰς ἐπίσης ἰδικὰς μου παλαιὰς μαθητριάς, κυρίας Ἄνναν Μαραβᾶ - Χατζηνικολάου καὶ Χριστίαν Τουφεξῆ - Πάσχου νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν μελέτην τῶν μικρογραφιῶν τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα, ὡς εἶπομεν, εἶναι ἕως σήμερον ἐν μέρει μόνον γνωστά, ἐπειδὴ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τὸ Τμήμα Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς μας Βιβλιοθήκης ἦτο σχεδὸν ἀπρόσιτον εἰς τοὺς ἡμετέρους καὶ τοὺς ξένους μελετητάς, ἔλλείπει διευθυντοῦ τοῦ σχετικοῦ τμήματος. Τύχη ὅμως ἀγαθῆ, ὁ ἐσχάτως γενόμενος διορισμὸς τοῦ ἐξαιρέτου διδάκτορος τῆς Φιλοσοφικῆς μας Σχολῆς κ. Παναγιώτου Νικολοπούλου, ὡς ὑπευθύνου Ἐπιμελητοῦ τοῦ Τμήματος Χειρογράφων, ἤνοιξε τὰς θύρας εἰς τοὺς ἐρευνητάς. Οὕτω δὲ ἤρχισαν καὶ αἱ μνημονευθεῖσαι Ἑλληνίδες βυζαντινολόγοι τὴν ἐργασίαν των, παροτρυνθεῖσαι καὶ ὑπὸ τοῦ συναδέλφου καθηγητοῦ κ. Δ. Ζακυθηνοῦ, τοῦ ὁποίου ἐζητήθη ἡ συμπαράστασις. Ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα συνεβούλευσε τὰς ἐρευνητριάς νὰ ἐπιχειρήσουν μακρόπνουν ἔργον, ἦτοι νὰ προετοιμάσουν τὴν ἔκδοσιν ἑνὸς Corpus τῶν μικρογραφιῶν τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς μας Βιβλιοθήκης. Ὁ αὐτὸς δὲ συνάδελφος εἰσηγήθη τὸ θέμα καὶ εἰς τὴν Σύγκλητον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἣτις τὸ ἐνέκρινε καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀναθέσῃ τὴν μελέτην του εἰς τὰς Ἑλληνίδας βυζαντινολόγους.

Ἡ ἔκδοσις τῶν μικρογραφιῶν θὰ περιληφθῆ εἰς τὰς Πραγματείας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τῆς ὅλης δὲ ἐργασίας θὰ προΐσταται τριμελὴς Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς βυζαντινολόγους Ἀκαδημαϊκοὺς Ἀ. Ξυγγόπουλον, Δ. Ζακυθηνὸν καὶ Ἀ. Ὁρλάνδον. Τὸ ἔργον τοῦτο συντελούμενον, θὰ εἶναι ἐπιστημονικῶς χρησιμώτατον καὶ θὰ ἀποβῆ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν.

25. L'illustration des psautiers grecs du Moyen - Age, Paris 1966 (Bibliothèque Cahiers Archéologiques 1).

26. L'illustration des psautiers grecs du Moyen - Age 2, Paris 1970 (Bibl. Cah. Archéol. 5).

27. Le Tétraévangile de la Laurentienne. Florence, Laur. VI, 23 (Bibl. Cah. Archéol. 6).

Ἡ ἔκδοσίς του προβλέπεται μνημειώδης, εἰς μέγα σχῆμα καὶ ἐπὶ πολυτελοῦς χάρτου, θὰ κοσμηῆται δὲ διὰ πολλῶν ἐγχρώμων καὶ λευκομελαίνων εἰκόνων, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεσις ἀνετέθη, κατόπιν διαγωνισμοῦ, εἰς 4 δοκίμους περὶ τὰ τοιαῦτα φωτογράφους, ὥστε τὸ ἔργον νὰ ἀποβῆ καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως ἄψογον.

R É S U M É

La Bibliothèque Nationale de Grèce possède un nombre de 2803 manuscrits byzantins pour la plupart historiés, c'est-à-dire illustrés de petites images en couleurs, d'un art souvent exceptionnel caractérisées dans l'histoire de l'art comme miniatures. Elles constituent en effet de très importants monuments pour la connaissance de l'illustration et de la peinture de l'époque byzantine et post-byzantine.

De ces miniatures cinquante seulement étaient jusqu'aujourd'hui publiées, mais depuis longtemps déjà, était posée la demande d'une publication de toutes les miniatures de la Bibliothèque Nationale afin d'enrichir l'histoire de l'étude de la peinture byzantine et post-byzantine.

L'auteur énumère ensuite les publications générales de catalogues de miniatures, qui se rapportent aux manuscrits des bibliothèques de Paris, de Rome, de Jérusalem, de Patmos et de Constantinople. Outre ces catalogues, Prof. Orlandos a mentionné de remarquables monographies, qui ont présenté des manuscrits historiés inconnus, comme p. ex. celle de la Bibliothèque Nationale de Vienne, ainsi que des études relatives éclaircissant le problème de l'évolution des miniatures. Parmi ces études celles de K. Weitzmann tiennent une place très importante.

En ce qui concerne les bibliothèques de la Grèce, on a déjà commencé la rédaction de catalogues de celles des monastères du Mont Athos, grâce à l'Institut des Études Patristiques de Salonique. En outre, des catalogues des bibliothèques des monastères des Météores sont en train de publication par les soins de l'Institut de Recherche du Moyen - Age de l'Académie d'Athènes.

Quant à la Bibliothèque Nationale de Grèce l'étude des miniatures— qui restaient pendant longtemps inaccessibles à cause du manque de conservateur de ses manuscrits — vient d'être entreprise par deux dames byzantinologues grecques, Anna Marava - Hatzinikolaou et Chri-

stine Tófexi - Paschou, dont la tâche sera facilitée après la nomination de Mr P. Nikolopoulos comme conservateur. Sur l'investigation du Prof. D. Zakythinos, les deux byzantinologues prépareraient un Corpus des miniatures des manuscrits de la Bibl. Nat., la publication duquel dans la série des Dissertations de l'Académie d'Athènes fut adoptée par le Sénat de l'Académie. Tout le travail sera dirigé par une commission de trois membres de l'Académie: A. Xyngopoulos, D. Zakythinos et A. Orlandos.

Cette œuvre monumentale une fois accomplie sera très utile du point de vue de la recherche et d'une projection internationale pour l'Académie d'Athènes et pour la Grèce elle-même.

La publication sera monumentale et pourvue d'un grand nombre de figures en couleurs. Le travail photographique est remis à quatre photographes expérimentés, de façon que l'œuvre soit de tout point de vue irréprochable.